

הרב יובל שרלו

כדאי היית לחוב בעצמך לברור הביקורת על ר' טרפון

ראשי פרקים:

הקדמה

א. מעשהו של ר' טרפון אינו כה חמור וההתקפה נגדו מתונה.

ב. תקיפת ר' טרפון באה בגלל הרקע המיוחד למעשה.

ג. התגובה החריפה היא בגלל הייחוד במחלוקת או הייחוד

במעשה ר' טרפון.

ד. לדעת ב"ה כמעשהו של ר' טרפון לא יוצאים ידי חובה.

סיכום

הקדמה

כחלק מהמשנה העוסקת במחלוקת בית שמאי ובית הלל מופיע המעשה בר' טרפון שהיטה לקרוא כדעת ב"ש וביקורת חמורה של חז"ל על מעשהו. ענין זה הוא חלק ממערכת רחבה יותר של דיון עקרוני בשאלת ההיתר ליחיד למהוג כדעתו כנגד בית הדין² אפילו אם מדובר להחמיר על עצמו ולעיתים אף החיוב לעשות כן³. הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים העוסקת באותו ענין ושם מובאות שלוש דעות: רב יחזקאל האומר "עשה כדברי ב"ש עשה, כדברי ב"ה עשה", שיטת רב יוסף הקובע ש"עשה כדברי ב"ש לא עשה ולא כלום" ומובאת הוכחה לדבריו ממעשה סוכתו של ר' יוחנן בן החורניתי ושיטת רב נחמן בר יצחק שאף מרחיק לכת וקובע כי העושה כדברי ב"ש חייב מיתה. שתי הדעות האחרונות פוסקות למעשה באופן זהה לאיסור עשיה כדברי בית שמאי אלא שנחלקו בחומרת הענין. סיפור נוסף בענין זה מובא במסכת ברכות בסוף הפרק השמיני בו נהג מישהו כבית הלל לקולא בענין חזרה למקום אכילתו על מנת לברך ברכת המזון ואכלו אריה ורבה בר בר חנה שנהג כמנהג בית שמאי ומצא יונה של זהב. כמובן שהמסקנות העולות מספור זה שונות באופן משמעותי מהעולה ממשנתו למרות שלכאורה בשתי הסוגיות מדובר על התנהגות לחומרא כדעת בית שמאי.

מקור נוסף העוסק באפשרות לנהוג כבית שמאי למרות שהלכה כב"ה הוא תוספתא סוכה פ"ב ה"ג: "...לעולם הלכה כדברי בית הלל, הרוצה להחמיר על עצמו לנהוג כדברי בית שמאי וכדברי בית הלל על זה נאמר והכסיל בחשך ילך. התופס קולי בית שמאי וקולי בית הלל רשע אלא אם כדברי בית שמאי כקוליהון וכחומריהון אם כדברי בית הלל כקוליהון וכחומריהון" (מהדורת ר"ש ליברמן). הגמרא בערובין ו ע"ב רואה בתוספתא זו סתירה פנימית שכן אם הלכה כבית הלל מדוע יכול אדם לעשות כדברי בית שמאי ומתמצת שלושה תרוצים שעיקרם: או שלאחר

* סיכום מורחב של שיעור שניתן בישיבה. תודה לרב מנשה שחלק מהשגותיו משולב בגוף המאמר וליוסי לונדין ואילן בן ציון על הסיוע בניפוי הדברים משגיאות.

² נזכיר כאן רק את הירושלמי בסוף פ"א של משנתו הדן בשאלת חלגיטמצייה של רבן גמליאל להורות לבניו לעשות כנגד דעת חכמים במשנה ואת הדיון המקיף שם בטהגם של תנאים.

³ ראה לדוגמא רמב"ם הלכות שגגות פ"ג ה"א.

יציאת בת קול אין אדם רשאי לעשות כדברי בית שמאי⁴, או שלא נפסקה הלכה כבית הלל וכו' יהושע דאין משגיחין בבית קול או שקיומה של מחלוקת אמוראים הממשיכה את מחלוקת התנאים מאפשרת הליכה למעשה כשיטה אחת וראה דברי רש"י שם ד"ה "ואיבעית אימא" שאין מדובר בברייתא במחלוקת בית שמאי ובית הלל אלא במחלוקות תנאים אחרות.

המבקש ללמוד את התגובות למעשה ר' טרפון לאור המקורות דלעיל ייתקל בקשיים רבים: אם אכן נאמר שר' טרפון 'חייב מיתה' הדבר לא מתיישב לא עם התוספתא בסוכה לדעת שני תרוצים בגמרא בערובין, לא עם הספור בסוף פרק שמניי של מסכת ברכות, לא עם הפסיקה הרגילה של דעביד כמר עבד ובעיקר לא עם הברכה השורה על זה שנוהג להחמיר על עצמו ולנהוג כשיטה שנדחתה מהלכה. לעומת זאת, המבקש לומר כי הבטוי חייב מיתה או אפילו לא עשה ולא כלום חריף יותר מאשר פשוטה של ההלכה ולמעשה הרוצה לעשות כב"ש עושה כב"ה עושה יתקשה בהבנת תגובת חכמים במשנה למעשהו של ר' טרפון שכן הדברים מראים שחכמים ראו אותו כקרוב לחיוב מיתה⁵.

אנו מבקשים להתרכז רק בשאלות אלו. כוונת הדברים אינה לעסוק בכל המכלול הרחב של הרשות ללכת לאור שיטה אחת אף אם לא נפסקה ההלכה אלא רק בהבנת התרומה של סוגייתנו לשאלה זו - מה ניתן ללמוד מתגובת חכמים למעשה ר' טרפון על הרשות ללכת אחרי שיטת בית שמאי ובצורה רחבה יותר על הרשות לנהוג כשיטה שלא נפסקה ההלכה על פי כללי הפסיקה הרגילים.

השיטות בראשי פרקים:

נראה שניתן לסכם את השיטות הקיימות תחת ארבעה עקרונות המוצגים כאן בסדר עולה:

1. תגובת חכמים למעשה ר' טרפון אינה כה חמורה ולמעשה קבעו שלא נהג מצוה מן המובחר:
  - שיטת הגר"א בשנות אליהו.
  - חכמים תקפו את ר' טרפון בגלל הרקע המיוחד למעשה: ר' טרפון זלזל בפיקוח נפש.
  - התגובה המיוחדת כאן היא בגלל הייחוד של המחלוקת או הייחוד של התנהגותו של ר' טרפון:
  - התנהגותו של ר' טרפון עשויה לגרום לתלמידים לטעות (תוספתא).
  - התנהגות הדומה למעשה ר' טרפון מתפרשת כמרידה בפסיקה כבית הלל (ר' יונה).
  - הלכה כבית הלל נפסקה על ידי בת קול והכללים בעשיה כנגד בת קול שונים.
2. בית הלל סוברים שלנהוג כדעת בית שמאי בנסיבות אלו אינו חומרא אלא מנוגד להלכה.
  - שיטת רע"ג באוצר הגאונים
  - שו"ת הרמ"א סימן צא.

⁴ גמרא זו מהווה מקור יסודי לעיון בסוגיית 'לא בשמים היא' שהרי לכאורה הגמרא מקבלת את פסיקת ההלכה כבית הלל כבנויה על בת קול. ראה תוד"ה ערובין שם ד"ה "כאן" ושני תרוציו שמחלוקת עקרונית יש בין שתייהן.
⁵ עיין רשב"א יא ע"א ד"ה "אמר רב יחזקאל" בסופו שהקשה כך.

לא כל אחת מהשיטות מיישבת את אותה בעיה העולה במשנה ואנו ננתח את השיטות על פי המחסומים העומדים בפני כל אחת מהשיטות ויישובם.

א. מעשהו של ר' טרפון אינו כה חמור וההתקפה נגדו מתונה.

כאמור לעיל שיטת ר' יחזקאל בגמרא בברכות היא שהעושה כדברי ב"ש עושה. שיטה זו מנומקת על ידי הרשב"א (ד"ה אמר) והריטב"א (ד"ה רב יוסף) כיון ד"...הכא דב"ה נמי הא שרי כדברי ב"ש...". כלומר: כיון שלדעת בית הלל יוצאים בדרך שב"ש תובעים לקרוא הרי אין בעיה לאדם לנהוג כדעת ב"ש. מה שחסר בדברי הרשב"א הוא הסברא מדוע הסבר זה נדחה על ידי מי שקובע שהלכה היא שאסור לנהוג כב"ש - מה עוד שהרשב"א עצמו נשאר בצ"ע על שיטה זו שכן היא מנוגדת לפשט המשנה.

את שסתם הרשב"א פרש הגר"א ב"שנות אליהו וכתב כדבר פשוט "...ונראה שבוודאי הקריאת שמע אינו מפסיד אך אמוראי פליגי אם עשה מצוה מן המובחר בזה שהטה אם לא"⁶. שיטה זו מצמצמת מאוד את המחלוקת העקרונית שבין שני האמוראים וכאמור לעיל יש מקבילות רבות לעצם הרעיון שמותר לאדם להחמיר על עצמו.

אלא שסגנונית שיטה זו קשה משלוש סיבות:

1. הבטוי במשנה נראה חריף יותר מאשר תגובה לאי נהיגה במצוה מן המובחר.

2. גם הבטויים באמוראים הם "לא עשה ולא כלום", "חייב מיתה".

3. הראיה מהגמרא מסוכה היא "לא קיימת מצות סוכה מימך" וגם כאן לא משמע שמדובר על מצוה מן המובחר.

קודם שנביא את הסבר הגר"א לחלק מהקושיות נקדים ונאמר שיש מקבילה לדברי הגר"א. המשנה המובאת בגמרא בפסחים (קטז ע"ב) קובעת כי "כל מי שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו". הר"ן שם (ד"ה כל, כה ע"ב בדפי הרי"ף) כותב "כלומר לא יצא ידי חובתו כראוי אבל לא יצא ידי חובתו כלל לא קאמר וכדוותה א"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך לאו דווקא דהא לא הוי טעמא דההיא אלא משום דילמא אתי לאמשוכי בתר שולחנו...". מדברי הר"ן ניתן ללמוד שיש הקבלה בין הבטוי "לא יצא ידי חובתו" שהוא, עפ"י

דעת הר"ן, עוסק רק במצוה מן המובחר לבין "לא קיימת מצות סוכה מימך" המובא בסוגייתנו. ואולם, הוכחה גמורה לדעת הגר"א לא ניתן להביא הן בגלל שהבטוי במשנתנו חריף יותר ואף בגמרא מובאת דעה אמוראית שחייב מיתה והן כיון שהנימוק למתינות הבטוי בסוכה הוא "ידהא לא הוי טעמא דההיא אלא משום דילמא אתי לאמשוכי בתר שולחנו..." ומשמע שהדבר נובע בגלל שמדובר על דין דרבנן ואילו אצלנו משמע שמדובר על דין דאורייתא⁷ של הדרך בה צריך לקרוא ק"ש

⁶ בדברי הגר"א בהמשך ישנו בירור יסודי ביותר בענין היחס שבין הפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט לבין המחמיר תבוא עליו ברכה. הגר"א קובע בדבריו את העקרון המנחה מתי להחמיר ומתי לא ועיקרו: יש עניין להחמיר רק באותם תחומים שהתורה קובעת שיש להם משמעות אלא שהיא לא מחייבת אותם.

⁷ בית שמאי ובית הלל חלוקים בתחום הדאורייתא בבאור המילים "ושכבך ובקומך" יעויין בירושלמי על אתר שמגדיר את סוגייתנו כ"דברי סופרים" אולם משמע מהקשר הדברים שדברי סופרים בלשון הירושלמי הם פירוש חכמים לדין דאורייתא שלא היינו למדים מפשט הפסוקים וא"כ מדובר כאן על דין דאורייתא שחושפיו הם חז"ל. הירושלמי מקביל את סוגייתנו לארבע טוטפות בתפילין שאף

מדאוריתא (אלא אם נאמר שהאיסור לעשות כדברי ב"ש הוא איסור מדרבנן דבר המגדיר את סוגיתנו גם כעוסקת בדיני דרבנן כבפסחים). בגר"א עצמו אין התייחסות מפורשת ללשון המשנה אולם ללשון האמוראים יש. את הבטוי 'לא עשה ולא כלום' מסביר הגר"א כלא עשה שום דבר **שיש בו תועלת** בכך שהטריח את עצמו וקרא כדעת ב"ש והוא בגדר פטור מדבר ועושהו אך אין לכך שום נגיעה לקריאת שמע שוודאי יצא ידי חובתו. מהסברו לדעה האחרונה באמוראים שחייב מיתה נראה שגם לדעת הגר"א מדובר על אי יציאה ידי חובה, והחומרה של ההליכה אחרי ב"ש בענין זה היא בגלל עשיה כנגד בת קול וכנגד בית הלל.

סיכום: חידושו העיקרי של הגר"א הוא בהסברו את הבטוי 'לא עשה ולא כלום' כבטוי המתייחס לתוספת ולא לעיקר קריאת שמע אולם לא ברור כיצד הוא יסביר את היחס לר' טרפון במשנה.

ברמה העקרונית נראה מדברי הגר"א כי סוגייתנו אינה שייכת לשאלת **הרשות** לנהוג כשיטה חריגה אלא **למשמעות** של מנהג כזה.

ב. תקיפת ר' טרפון באה בגלל הרקע המיוחד למעשה:

מהספור לא ברור האם ר' טרפון ידע שעכשיו זו שעת סכנה ואעפ"כ התעלם ממנה או שהוא נטה מעצמו ואז התברר לו בתור עונש אלוקי שהו הסתכן בנפשו. אם נסביר שהוא ידע מראש (ולא מדובר כאן על התגלות שמדובר בעונש אלוקי) הרי ניתן לבקר את מעשהו בגלל העובדה שהוא עבר על ההלכה שפיקוח נפש דוחה את כל המצוות. לפי זה יתברר כי סוגייתנו כלל אינה עוסקת בשאלת הרשות להחמיר כשיטה דחוייה מהלכה אלא בהחמרה שכזו כשהיא מתנגשת עם פיקוח נפש. למעשה גם אם היה במצב שקריאה כדעת בית הלל היתה מסכנת אותו היה אסור לקרוא על פירוש זה ניתן לחלוק משני כוונים:

א. ר' טרפון עצמו לא ידע בשעה שעשה מעשה שהוא נמצא בסכנת נפשות. בעל היתפארת ישראל⁸ (אות כה) שמסגנון המשנה שלא כתוב

בו "וסכנתי והטיתי" שאז היה משמע שלמרות שהסתכן היטה אלא "והטיתי...וסכנתי" משמע ש'וסכנתי' עצמי מפני הלסטים' הוא **תוצאה** של מעשהו של ר' טרפון ולא חלק מהגדרת המעשה עצמו.

ב. לכוון השני: אם אמנם יזם ר' טרפון את ההטיה גם בעת שסכנת הנפשות עמדה בפניו הדבר מותר על פי ההלכה. בעל התפארת ישראל שם טוען שעקרונית מותר לאדם גדול (וראיה מרבן גמליאל פ"ב מ"ה בברכות) במקום דליכא ודאי סכנתא ולא שכיה היזקא (וראיה מסוטה כא ע"ב סוגיית הצלה מסכנת נפשות ע"י מצוה) להכניס עצמו לספק סכנה (וראיה מר"ע ונטילת ידיים - ערובין כא ע"ב). סוגיא זו היא ענין לעצמה וקשורה לרשות לאדם למסור את נפשו גם במקומות שאין חובה מצד מצות קדוש ד' לעשות כן.

הם פירוש חכמים לשים דאוריתא. דיון מקיף ביחס לבטוי דברי סופרים יש לראות בדיון סביב שיטת רמב"ם בקדושי כסף בריש הלכות אישות ואכמ"ל.

⁸ בעל התפארת ישראל מתקשה בהבנה הפשוטה של בקורת חכמים על ר' טרפון - אם הם מתכוונים לומר שמגיע לו כיון שנהג שלא כדין וקיבל את עונשו אף איהו הכי קאמר שעשה כדברי בית שמאי והסתכן ומכאן אות אלוקי שנהג שלא כדין. על כן מבאר שחכמים שמעו מדברי ר' טרפון ביקורת על עצמו שעשה זאת בדרך ודבריהם מדגישים לו שלא בגלל היותו בדרך נענש אלא בגלל שאסור לעשות כדברי בית שמאי בהקשר זה.

סיכום: על פי דרך זו אי אפשר ללמוד ממשנתו היקף רחב בתחום אי עשייה כב"ה כיון שמשנתו עוסקת במצב של פיקוח נפש שבו היה אסור לר' טרפון להחמיר על עצמו. אולם, כאמור, בעל היתפארת ישראל דוחה הסבר זה הן מסגנון המשנה והן מהלכות הסתכנות כדי לקיים שיטה מחמירה.

ג. התגובה החריפה היא בגלל הייחוד במחלוקת או הייחוד במעשה ר' טרפון:

ג.1. התגובה חמורה בגלל התוצאות לתלמידים:

התוספתא המובאת הן בבבלי והן בירושלמי מוסיפה "לא... ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות". לפי זה הבעיה היא בפומביות המובלטת במעשהו של ר' טרפון ובטעות העלולה להיגרם מכך. כנראה שהמעשה בשיירה המופיע בסוף הפרק השמיני אינו מהווה סכנה לתלמידים או בגלל שהוא פומבי פחות, או בגלל שר' טרפון מהווה אוטוריטה הלכתית גדולה יותר או בגלל שהוברר שם שיש סיבה אחרת למעשהו ולא מוברר שדעת ב"ש היא שמנחה אותו⁹. מבין הראשונים כתב כך המאירי: "...ודבר זה אינו מן הדין אלא שלא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות".

לפי זה נראה שקיימת רשות לאדם להחמיר על עצמו אפילו כדעת שיטת ב"ש הדחיה מהלכה אך רשות זו מותנית בכך שלא יצא קלקול ויבוא ערעור על ההלכה הנקוטה לקולא. לדברים אלו יש משמעות מעשית רחבה ביותר הן להיתר להחמיר כאשר אין סכנה שתלמידים יפסקו לאור זה פסיקות עקרוניות והן לאיסור להחמיר אם הדבר עשוי להביא אנשים לחשוב שכך היא ההלכה. הסכנה בכך שיחשבו שזו ההלכה מבוארת בסוף דברי הריטב"א והיא שזה עשוי לגרום לכך שכאשר אדם יעמוד במצב שאין הוא יכול להטות ולקרות לא יקרא כלל

וכלל כיון שסיבור שההלכה כדברי בית שמאי. אפשר כמובן לתת לחשש זה משמעות רחבה יותר והיא שתלמידים עשויים לחשוב שבית הלל במקום בית שמאי אינה משנה ומזה עשוי לצאת קלקול גדול.

ג.2. מעשהו של ר' טרפון מתפרש כמרידה בפסיקה כבית הלל:

ישנם כמה מן הראשונים שמשמע מדבריהם שעצם ההחמרה כבית שמאי אינה אסורה והתגובה החמורה כלפי ר' טרפון נובעת כיון שבמעשהו יש משהו שהוא יותר מהחמרה. במעשהו משמע שהוא מערער על עצם הפסיקה כבית הלל וזאת מאחת משתי סיבות:

1. בנוהג שבעולם אדם מתפלל יושב או מעומד. ר' טרפון יזם במעשהו הטיה שהיא חריגה באופן משמעותי. אין מקום לעשות זאת באופן נורמאלי אלא אי"כ מבקשים להפגין אי הליכה בדעת ב"ה. יש להסביר מדוע לא תתפרש ההטיה כרצון להחמיר כבית שמאי וייתכן שבמעשה זה יש סיבות מובהקות לראות את הדברים כפסיקה כבית שמאי, ייתכן ובדומה לדברי הגר"א שויבאו בהמשך - נוהג זה שהוא נגד הנוהג בעולם לתפילה יתפרש רק כמרידה בפסיקה כבית הלל כיון שהוא משונה וחורג מכוון ההחמרה. כך נראה לי להסביר את הראשונים

---

⁹ כך כתב שם הריטב"א: "...אבל הכא לא מחזי כולי האי דמימר אמרי צריך הוא לחזור שם לצורך אחר, ובכי הא שפיר דמי למיעבד כב"ש כיון דב"ה מודי".

המדגישים את 'כוונת ההטיה'. לשיטה זו יש לבחון האם כשהמצב הפוך, כלומר, אם בקריאת שמע של שחרית הוא היה מזדקף הדין היה שונה. אם כן יקל להסביר את עקרון הגמרא בסוף פרק שמיני כדבר שאינו מהווה הפגנה משמעותית כנגד ב"ה אולם החילוק למעשה קצת קשה להבנה - מדוע לא מתפרש המעשה שם גם כמרידה בהלכה המקובלת.

בלשון הריטב"א משמע שמדובר על מעשה בדווקא "...שכל שעושה הוכחה לעשות כדבריהם קנסוהו שלא לצאת כיון שעושה הוכחה כדבריהם" והריטב"א פוסק שהדבר נכון הן שזקוף היטה והן שמוטה זקף. הריטב"א עצמו מקשה (נג ע"ב ד"ה "חד") מה בין שני המקרים ומתרחץ שבפרק השמיני "...לא מחזי כולי האי דמימר אמרי צריך הוא לחזור שם לצורך אחר ובכי הא שפיר דמי למיעבד כב"ש כיון דב"ה מודים". לפי דברים אלו מותר לעשות כב"ש כשמתקיימים שני דברים: גם ב"ה מודים שיוצא במצב זה ואין פרשנות מובהקת שהמעשה מהווה מרידה בפסיקת ההלכה כב"ה.

2. בלשון ר' יונה מופיע "...כיון שמתכוין לסתור דברי ב"ה". מהקשר דבריו של ר' יונה לא משמע האם מדובר כאן במקרה שמחשבתו ניכרת מתוך מעשיו כפי שהוסבר מקודם או שהכוונה היא לכוונה ממש. אם אמנם מדובר על כוונה בלבד ניתן בהחלט לראות בדברים אלו חילוק בין מקומות בהם מותר לאדם להחמיר על עצמו לבין מצב שבו הוא מתכוין למרוד בהלכה המקובלת שהדבר אסור.

נראה שיש להקביל ענין זה לאיסור "לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם היום" ומבואר על ידי הראשונים בטעמי המצוות לא רק בגלל שההוספה יכולה להביא לידי תקלה אלא בגלל שההוספה עצמה יכולה להתפרש ככפירה בצד האלוקי של התורה ובנתינת רשות לכל אדם לפעול בתורה כרצונו. ייתכן שזוהי הסיבה שהביא האת ריה"ל להסביר¹⁰ שאיסור זה אינו חל על בית הדין הגדול אלא על המון העם. כשבית הדין הגדול מוסיף על התורה לא יתפרשו הדברים כתורת כל אחד בידו אלא כהפעלת הסמכות האלוקית להחמרה זו.

ג.3.: חומרה מיוחדת בגלל הליכה כנגד בת קול:

הגמרא בערובין מביאה באחד מהתרוצים להסברת הסתירה הפנימית בברייתא את הקביעה כי לאחר בת קול הלכה כבית הלל. משמע מכך שהכללים הרגילים של הליכה לחומרא אחרי שיטה אחרת אינם פועלים כאשר מדובר בבית קול. גם מהירושלמי בסוגיתנו משמע שמדגיש את ענין ההליכה כנגד בית הלל כאשר יצאה בת קול ופסקה כמותם. נימוק זה מופיע בסוגיתנו בדבריהם של כמה מהראשונים והאחרונים: הגר"א מנמק בבית הקול את השיטה בגמרא שהעובר על דברי בית הלל חייב מיתה.

ענין זה מסביר את המקורות הרגילים המתירים להחמיר אך אינו מסביר מה בין ספור ברכת המזון לסוגיתנו. מעבר לכך, יש צורך להסביר מדוע הליכה כנגד בת קול לחומרא היא אסורה. ייתכן שיש להסביר שעצם העובדה שיצאה בת קול לפסוק בענין זה מבהיר את החשיבות העקרונית שיש בפסיקה העקרונית כבית הלל וממילא כאן יהיה אסור גם לחומרא כסברות שהבאנו בדברינו בהקבלה לאיסור 'לא תוסיף'.

ד. לדעת ב"ה כמעשהו של ר' טרפון לא יוצאים ידי חובה:

ד.1. שיטת אוצר הגאונים:

באוצה"ג במסכת ברכות מופיע בשם ר"ע גאון פיסקא ארוכה שבסופה יש דיון על בני אדם שנעמדים בקריאת שמע של שחרית בנימוק ש "...בית הלל הא קא שרו בעומדין". רע"ג גאון חולק עליהם תוך כדי ציטוט דברי בית הלל ומדגיש: "...מי קתני בית הלל אומרי קורין בין יושבין בין עומדין בין מטיין? עומדין וקורין יושבין וקורין הא קא תני! והכי קאמר: עומדין לא צריכי למיתב, יושבין לא מבעי להו למיקם **אלא כי אורחייהו**. פירוש לפרושו: רע"ג מדגיש כי בית הלל לא אמרו שאין שום משמעות לצורת האמירה כיון שנוסח דבריהם איננו 'בין יושבין בין עומדין'. מנוסח דבריהם משמע שהעקרון הוא לקרוא **באותו מצב בו אתה נמצא כעת ולא לעשות שינוי בצורת הקריאה**! בדבריו לא מופיעה הסברה לכך אולם נראה מלשונו שהעקרון הוא לקרוא קריאת שמע בתוך החיים ולא לעשות מעשה מיוחד אשר יוציא את קריאת שמע מהמהלך הרגיל של החיים. דבר זה נראה אף מפשוטו של מקרא שכן התורה מדגישה 'בשבתך בבינתך ובבלכתך בדרך וכו' כלומר: לא לעשות מעשה מיוחד וחרג לצורך קריאת שמע אלא לקרוא דווקא באותו מצב שאתה נמצא בו.

לפי זה סוגיתנו אינה עוסקת בשאלת התגובה להליכה לחומרה אלא בעשיה שלא כדין ע"י ר' טרפון באופן שהוא מנוגד להלכה. הדברים אמורים הן בשחרית והן בערבית. שיטת בית הלל אינה קולא אלא מחלוקת בהלכה עם בית שמאי.

לפי זה ברור מדוע אין לשייך את ההיתר הרגיל להחמיר לסוגיתנו וכן לא קשה מהסוגיא העוסקת בחזרה למקום האכילה כדי לברך ברכת המזון.

ד.2. שיטת הרמ"א בתשובה:

הרמ"א בשו"ת סימן צא בדיונו על עגונה קובע כלל "דאין להחמיר במקום שאמרו להקל והוא בכלל לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך". מדברי הרמ"א עולה לכאורה איסור להחמיר שעניינו נובע מהזלזול בפסק חכמי התורה בעת שהתורה אמרה ללכת אחריו. אין אדם 'בעל בית' על התורה והוא מחוייב ללכת לאור הוראת חכמים. הדבר דומה לאיסור 'לא תוסיפו על הדבר' שאף הנימוק העיקרי בו הוא שבהוספה יש הפגנת בעלות על התורה ואילו אנו מצווים לעשות את רצון ד'.

אולם גם הרמ"א מתייחס לגמרא בסוף הפרק השמיני שהחמרה כדעת בית שמאי רצויה היא ומחלק בין שני המקרים "...דאפשר להחמיר דווקא בדבר שאין בו קולא כלל אבל במקום שיש קצת קולא בדבר כגון לשכב ולקרות ק"ש דהא עדיף מעומד דהוא יותר דרך כבוד אלא דלבי"ה ג"כ יוצא בשכיבה ולב"ש דווקא בשכיבה אין להחמיר כב"ש...". מדברים אלו משמע שעיקר האיסור להחמיר אינו בגלל האיסור לעבור על צווי חכמים אלא כיון שבהחמרה זו יש גם צד של קולא: גם לדעת ב"ה יש דרך מועדפת והיא בעמידה שכן זו דרך כבוד לפני ד' אלא שהם מתירים לקרוא גם בכל מצב. מי ששוכב בפועל אינו רק מחמיר על עצמו אלא גם פועל בניגוד להלכה ועל כן נתחייב ר' טרפון מיתה. הדבר דומה מבחינה מסויימת לדברי רע"ג אולם שונה ממנו כיון שהרמ"א מדגיש את ענין הקולא וממילא אף הוא משאיר את הסוגיא כקשורה לשאלת הרשות להחמיר ואילו רע"ג מבאר שלא ענין של קולא וחומרא עומדים לפנינו כי

אם שאלת העקרון העומד מאחורי הפסק של ב"ה בענין צורת האמירה של קריאת שמע.

דברים אלו של הרמ"א קשים משתי סיבות :

1. אין מקור לכך שלב"ה יש דרך עדיפה והיא הקימה. למרות שהדבר אינו משולל הגיון לא מצאנו דרישה שכזו ואף לא מצאנו שלדעת ב"ה יש דרך שהיא לכתחילה.¹¹

לפי זה יוצא שלו הספור היה בבקר ור' טרפון היה נעמד לא היתה שום בעיה בדבריו אלא שלא מצינו חילוק שכזה במפורש ואף הוא נסתר מדברי הגאונים שהובאו לעיל שאינם מחלקים בין שחרית לערבית.

רע"א בפרושו על המשנה שואל את השאלה השניה וזו הסיבה העיקרית שהוא לא מקבל את פירושו של הרמ"א.

סיכום :

כאמור בפתחת דברינו שאלת הרשות להחמיר היא שאלה יסודית מאוד בהלכה. למרות שממבט ראשון נראה שהחמיר תבוא עליו ברכה בכך שהוא מגלה את אהבתו ורצונו להביע במעשיו קרבת אלוקים גדולה יותר הרי עשויות להיוצר בעיות ברבדים שונים כפי שבואר לעיל. יש להוסיף סוגיא זו למכלול הסוגיות העוסקות בתחומי ההחמרה בהלכה ולמצוא את הדרך להוסיף בעול המצוות בלי לפגוע באיסורי ההחמרה.

---

¹¹ הרב מנשה טוען שאין צורך בכך למקור כיון שבוודאי אין ראוי להטות ולשכב בקריאת שמע אם אין פסוק המחייב כך. לכן צריך להסביר שהקפידא כנגד ר' טרפון איננה בקולא אלא בכך שהוא רוצה להחמיר נגד ההלכה וכדלעיל ובמקום להחמיר הוא מיקל. והשבתי שאם נסביר כך ברמ"א נצטרך להסביר שעיקר הביקורת אינה בגלל הקולא אלא בגלל הערעור על פסיקת ההלכה אולם לא זה מה שכתוב ברמ"א.